

borde väl vara afgjord insigt, att en hel hop menskliga handlingar, ja menskliga individer kunna vara eller icke vara, utan att det rättas verklighet derigenom lider, men att det rätta icke sjelft är något tillfälligt, utan är förnuftigt nödvändigt, nödvändigtvis måste vara. Hvilkendera är då verklighet: det allmänna, »ordningen, planmässigheten, varaktigheten», eller blott den åter försvinnande företeelsen?

Misstaget sammanhänger noga med den anförda fantasileken, att föreställa det andliga under formen af en naturföreteelse. Till och med det naturliga släktbegreppet, den verksamma lagen för organismen, är
10 ännu inadekvat, då fråga är om rätt, familj, samhälle, stat. Och att fatta dem såsom individuella organismer, är att ännu nedsätta dem till likhet med denna naturlags företeelse, med det försvinnande moment, i hvilket den uppenbarar sig – och sin makt.

Vi skulle tro, att det är en annan åsigt äfven af det rättas historiska tillvaro, som hyllas af t. ex. *Christiansen*, ehuru detta, i hvad Förf. anförer om honom och *Ihering*, icke klart framträder. Äfven *Gans*, hvilken Förf. icke nämner, men hvars arbete om arfsrätten räknas bland det mest utmärkta på detta gebit, sätter visst icke fantasibilder i stället för sakens begrepp.

20

Red:s anm.

52 ENTUSIASMEN OCH BILDNINGEN.

Litteraturblad n:o 3, mars 1860

Vi hoppas ingen anser det vara hvarken alltför djerft eller alltför nitiskt, om vi yttra några ord till svar på en hel bok, som redan flera månaders tid befunnit sig i allmänhetens händer; isynnerhet som vi
30 längesedan anmält boken och refererat dess innehåll, såvidt det utgör en replik mot våra tidigare anmärkningar i ämnet.

Bladets läsare torde erinra sig, att i senaste Novemberhäfte dessa anmärkningar gjordes hufvudsakligen mot ett yttrande: »Entusiasmen är ofta en täckmantel för råhet och brist på verklig bildning» – hvilket förekommer i ett från trycket utgifvet tal af Universitetets n. v. rektor.

Yttrandet angick speciellt »fennomanerna», ännu oafgjordt, hvem och hvilka talaren, professor Arppe, under detta namn ville hafva vederbörligen förmanade. Vi upptogo detsamma till skärskådande, emeda det från annat håll åberopades i samma mening som mullvaden
40 säger: »Siehst du Pferd, der Löwe denkt wie wir!»

Professor Arppe har i sin utgifna skrift: *Ett litet ord i stora frågor*, förklarar yttrandet derhän, att i detsamma endast är fråga om en låtsad entusiasm.

Skulle vi kunnat ana till en sådan mening i anförda yttrande, kan det väl tagas för afgjordt, att vi icke skulle haft det minsta att mot detsamma anmärka. Skulle Hr A. behaget uttryckligen säga: I, som ifren för Finskt språk och Finsk nationalitet, må er entusiasm vexas i styrka, så att I icke skyn någon uppoffring, icke ryggen tillbaka för några mötande hinder! Men I, som endast låten en sådan entusiasm påskina, tron ej, att den falska stämpel, I gifven era ord och handlingar,
50 icke förr eller senare skall för sådan igenkännas, och den råhet och brist på bildning, som ofta skyles af en sådan täckmantel komma i dagen! – skulle han så ungefärligen yttrat sig, kan det väl tagas för lika afgjordt, att, om vi citerat orden, det skulle hafva skett endast under erkännande af deras obestriddiga sanning.

Men säger någon t.ex.: bildningen är ofta en täckmantel för gudlösheten och brottet – kan väl ingen i dessa ord finna annat, än bristande insigt i, hvad med bildning bör förstås. Säger han deremot: brottslingen kan ofta dölja sig under skenet af bildning – så faller det väl ingen in, att bestrida hans påstående.

Dock detta är numera likgiltigt. Hr A. har förklarat sina ord. Han eger obestridd rättighet dertill, och om dem kan icke mera blifva fråga i någon annan mening, än den han gifvit dem. Att åter entusiasm kan hycklas, det kan ingen bestrida.

Men i fråga om, hvad entusiasm är, hysa vi fortfarande en annan tanke än professor Arppe. 10

Ty oaktadt han säger sig i anförda yttrande hafva talat om en förfalskad entusiasm, som icke har det värde, den falska stämpeln vill låta påskina, en entusiasm, hvilken bäres som en yttre mask, säger han likväl på samma ställe i den citerade skriften, der denna förklaring afgifves: att »entusiasmen ofta kan befinna sig i strid med den verkliga bildningen» (anf. skrift sid. 21–22). Vi lemna härvid tillsvidare å sida tillägget: »eller innebära en brist derpå.»¹

Samma föreställningssätt visar sig i den vikt Förf. lägger på sin uppmaning till ungdomen, att »entusiasmen bör uppbäras af sedligt allvar». Här kan dock ligga den mening, att entusiasmen icke bör vara flygtig, lätt öfvergående. Men att vilja göra den sedlig är ett öfverflödsverk. Den är det nödvändigtvis. Ty den finnes icke utan ett sedligt ändamål och sedliga motiver. 20

Men det är icke nog dermed, att Förf. sålunda för egen del med ena handen återtager, hvad han gifvit med den andra. Förf. påstår, att vi skulle vara af samma åsigt, att nemligen entusiasmen kan befinna sig i strid med bildningen. Hvarföre? Derföre att vi yttrat: »må vara», att entusiasmen »är en känsla», och att den »vill ändamålet utan klar insigt i medlen». Förf. har visst underlåtit att säga, hvad han med bildning förstår, ehuru han skrivit en bok derom. Af det anförda vill det dock synas, som skulle han här med den »verkliga bildningen» mena insigt i medlen för ett ändamåls förverkligande. 30

Denna insigt har eljest i världen kallats klokhet. Det slaget af bildning kan finnas utan allt afseende på ändamålets beskaffenhet, hos tjuven som hos den barmhertige Samaritanen. Vi äro verkligen förstockade nog, att icke i den söka bildningen, ehuru vanligt det visst är, att menniskor med mycken klokhet hålla sig för högt bildade. »Man af verld! Man af verld!» säger den kloke korpral Bunting. Samme förträffliga man ansåg icke så orätt den bildningen bäst kunna inhemtas »på mattan, bakom en gentlemans stol.» Klokheten förlorar åtminstone derigenom icke något af sitt värde; och rang af »verklig bildning» vinner den icke på någon väg. Det är vanligt, att träffa de klokaste menniskor bland dem, som i likhet med Bunting förstå att breda »rätt tjockt med smör på sin bröds kifva». Erfarenheten visar, att ingenting skärper klokheten så mycket som egennyttan; hvarföre man äfven tillägger djuren klokhet och hos vilden träffar den så utbildad, att den mest civiliserade icke sällan förgäfves söker att med honom deri mäta sig. 40

Lyckligtvis har man dock åtminstone i de bildades läger hållit derpå, att klokhet icke är vishet. Man säger: den är vis, som känner Guds 50

¹ Skulle här åter menas endast den låtsade entusiasmen, så måste vi hållas ursäktade för våra anmärkningar. Men tills Förf. åter afgifver en sådan förklaring, kan väl ingen förstå annat, än att fråga är om den verkliga.

rådslag om människan och inrättar sitt lif efter detta sitt vetande; men den är klok, hvilken, huru än lyckans klot rullar, alltid förstår att hålla sig på klotets öfra sida.

Vi hade sagt: »Må vara», att med entusiasmen, emedan den är känsla, så förhåller sig, att den icke har klar insigt i medlen. Vi hade derigenom icke förnekat, att entusiasmen kan och bör ledas af förnuftig öfverläggning. Men vi kunde och borde icke heller förneka, hvad hvarochen, som vet, hvad känsla är, har sig bekant, att känslan träffar det rätta äfven utan klar insigt. Man säger detta om den sanna känslan, d. ä. om den varma, upprigtiga och ädla känslan, den, som har ett ädelt ändamål. Det antages derföre och med rätta, att qvinnan, ehuru hon bedömer och handlar ur sin känsla, icke på grund af resonnement och bevisning, dömer och handlar lika säkert, som den på såkallade förnuftsskäl, med kall öfverläggning afgörande och verkande mannen. Entusiasmen är nu en sådan känsla; ty den kan icke hos människan vakna och lefva, utan att föremålet för densamma är något i och för sig rätt och sedligt. Känslan kan dock misstaga sig? Ja visst. Men äfven den största menskliga klokhet kan räkna falskt. Skilnaden är, att en ädel känsla, sådan som entusiasmen, kan misstaga sig om det rätta medlet, det, som säkrast förer till ändamålets vinnade, men aldrig om ändamålet och derföre icke heller om medlets sedliga berättigande, om det goda och onda medlet. För klokheten deremot är ändamålets beskaffenhet likgiltigt; hvarföre äfven medlen äro likgiltiga, endast de leda till ändamålets vinnande. Man har haft hela vetenskapliga skolor, hvilka bekant sig till klokheten eller till känslan för det rätta – eg. det goda och sköna – såsom moralprincip. Alla såkallade eudemonistiska moralsystemer, sådana som sätta människans högsta goda i hennes lycksalighet, äro klokhetssystemer; ty det beror enligt dem derpå, om individen är klok nog att sätta sin lycksalighet i sådant, hvari den verkligen står att vinna, således derpå, hurudana medel för ändamålet förverkligande han väljer. I 18:e seklets Franska filosofi var denna moral förherrskande. Samtidigt höll man sig i England företrädesvis till en känslans moral, i det man antog, att människan af naturen har känsla för det goda, derföre i sina handlingar söker tillfredsställa denna känsla och undvika det, som sårar densamma.

Vi hafva erinrat härom, emedan exemplet är upplysande. Man må lemna det derhän, om denna moraliska känsla bör kallas naturlig och medfödd. Mera med sanna förhållandet öfverensstämmande torde det förefalla hvar och en, att den är af uppfostran och bildning beroende. Men lätt inses det, att människan, hennes känsla må vara huru ädelt stämd som helst, likväl, för att i sitt görande och låtande kunna tillfredsställa dess fordringar, måste hafva någon insigt i naturens ordning och i menskliga samhällslifvets förhållanden. Hon kan eljest icke bedöma, hvilka följder hennes handlingar medföra, huruvida dessa komma att motsvara hennes känslas fordringar eller icke. Äfven den moraliska känslan måste alltså taga klokheten i sin tjänst. Men skilnaden är dock, att i detta förhållande klokheten är endast den tjänande daglönaren, som har sig sitt arbete föreskrifvet. Det vore förvändt, att kalla den för den »verkliga bildningen» i motsats mot den känsla, som bestämmer handlingens ändamål. Det borde icke fordra mycken eftertanke, för att inse, att när ändamålet är gifvet, det närmast beror af detta, hvad som i valet af medlen för dess förverkligande är klokt eller icke klokt. Ty det rätta medlet är det, som motsvarar ändamålet.

Än förvändare är det att säga: att en sådan känsla, som har något i

och för sig rätt, godt eller sedligt till föremål och i handlingen till ändamål, dock kan stå »i strid» med den verkliga bildningen, derföre att individen, som lifvas af en sådan känsla, icke har klar insigt i medlen för ändamålets förverkligande. Sin bildnings verklighet bevisar en sådan individ redan genom att göra det rättas förverkligande till sitt ändamål. Den klara insigten är något relativt. Klokheten att begagna den likaså. Skalden säger icke, att *Sven Dufva* var serdeles insigtsfull eller klok. Men det är förundransvärdt, huru säkert denna Sven träffade det rätta. Och skalden ljuger icke. Det är blott, när man anser klokheten för verklig bildning, man kommer till den slutsats, att den mensliga handlingens sedliga värde beror af den grad af klokhet, som deri inlägges. Det förhåller sig visst så, att i skilda verkningskretsar menniskan behöfver en olika grad af insigt. Men lyckligtvis har äfven den minsta insigt sin sfer, så att menniskan på hvarje ståndpunkt af intellektuel bildning kan handla sedligt, endast hon har insigt nog att fatta ett i sig berättigadt ändamål för handlingen. Ty häruti består i sjelfva verket vetandets egentliga betydelse för handlingen, att nemligen ett högre vetande sätter menniskan i stånd att högre fatta sin bestämmelse och således i sina handlingar inlägga ett annat ändamål än egoismens – den egna lycksaligheten. Häri består bildningen såsom »medvetande om det allmänna».

Men om entusiasmen icke kan stå i strid med den verkliga bildningen, kanske kan den, som Förf. tillägger, »innebära en brist derpå». Om i ett sådant tal skall vara någon mening, måste det väl vara den, att den entusiastiska individen kan helt och hållet sakna verklig bildning. En sådan åsigt böra vi dock icke anse Förf. hysa. Ty han medger, att entusiasmen öfverhufvud icke kan omfatta annat, än upphöjda föremål – vara entusiasm för det sanna, goda och sköna. Det kan sägas, att det likväl ur skriften icke klart framstår, om icke Förf. äfven tror på en entusiasm för osanningen, det orätta och det onda. Endast i sådant fall har detta tal om entusiasmens brist på bildning någon betydelse. För vår del anse vi en sådan förderfvets entusiasm för en sjelfmotsägelse; och vi känna sannerligen icke, att ordet någonsin skulle varit använt i en sådan betydelse. Man anser allmänt, att endast det i och för sig berättigade förmår väcka människans entusiasm. Man talar och skrifver derföre om entusiastisk beundran och kärlek för allt, hvad godt är, ja om entusiastisk afsky för och hat till det onda. Men ingen lärar någonsin föreställt sig, att detta kan omvändas, och att ett mennisko-bröst kan hysa en entusiastisk kärlek till det onda, afsky för det goda.

Är åter Förf:s mening, att entusiasm kan finnas, ehuru individens bildning är bristfällig, så är en sådan anmärkning nog trivial. All menskelig bildning är bristfällig. Den kan alltid vidare utvecklas och fullkomnas. Om än hela den nu lefvande menskligheten skulle bestå af entusiaster, förändrar detta menskliga tingens ordning lika litet, som någon närvarande vishet kan hindra det, att icke menskliga bildningen i en kommande tid står högre än i den närvarande, utan att dock upphöra att vara bristfällig. Att entusiasm för det rätta icke är detsamma som gudomlig sedlig fullkomlighet, det lärer Förf. icke först behöfva bevisa för någon människa.

Om åter frågan är blott om entusiasmens brist på klokhet, så måste det medgifvas, att den vanligen i klokhetens ögon är den allra största dårskap. Vi hålla för visst, att om Förf. ger sig att samla röster verlden kring, han skall få flertalet att bevittna det, att menniskan kan lefva rätt godt entusiasmen förutan; ja de, som något mera känna om denna förunderliga tingest, skola intyga, att de flesta entusiaster varit oklokt

folk, som förspillt sin egen lycka.

Och det förhåller sig verkligen så. I sitt alldagliga lif behöver människan allsingen entusiasm – kan icke heller af den lifvas. Hon kan arbeta för sig och de sina, derunder vara den fredligaste och laglydigaste medborgare, till och med öfva barmhertighet mot nästan och i sin krets arbeta för det allmänna bästa – allt utan entusiasm. Det är först då hon höjer sin tanke och sina sträfvanden till allmänt menskliga intressen, hennes känsla kan eldas till, hvad man kallar entusiasm. Dessa allmänt menskliga intressen måste alltid för individen framstå förmedlade af den nationela formen; och det är därför fosterlandskärleken företrädesvis visar sig såsom entusiasm. Af det sagda torde, så tydligt ske kan, framgå, att entusiasmen just förutsätter en själslyftning utöfver den vanliga – något, hvarpå också endast den kloka egoisten kan tvifla. Till den hör, att människan vet, att något högre ändamål för handlingen finnes än sträfvandet för hennes egna behofs tillfredsställande, och att hon hos sig känner håg och förmåga, att för ett sådant ändamåls förverkligande uppoffra alla egoistiska böjelser. Bevisar den sin verklighet i handlingen, så kan väl ingen neka, att den äfven bevisar för individens verkliga bildning. Den är då rotad i »medvetandet om det allmänna» och yttrar sig i »verksamhet, att i handlingen förverkliga det».

Men det är denna definition på bildning, Hr A. i sin skrift icke vill godkänna. Han anför ingenting direkt till dess vederläggande; icke heller ger han sjelf någon annan definition på, hvad bildning skall vara. Ty det anförda, att klar insigt i medlen för ett ändamåls förverkligande, att således klokheten vore verklig bildning, vilja vi icke anse för annat, än för ett tillfälligt förbiseende.

Vi hade till förklarande af vår definition bland annat tillagt: »Bildning hänför sig därför till historien, icke till naturen. Att veta, hvad hvarje ting i naturen är, utgör icke bildning.»

Det är dessa oskyldiga yttranden, som tagit eld. Se här, huru Förf. apostroferar dem och oss.

»Bildning hänför sig till historien icke till naturen, att af dessa dunkla språk, vid hvilka läsaren tänker – just ingenting, men som vid närmare betraktelse visa sig antingen som innehållslösa påståenden eller som ett orakels tvetydiga gåtor. Men oraklernas tid är förbi; menskligheten, som hör de mystiska orden, bugar sig väl af gammal vana ännu för dem, går sin gång och – glömmar dem.»

Denna förkastelsedom kunde i sanning synas något högdragen af en författare, som genom förklaringar och förklaringsars förklaringar oss vetterligen ännu icke lyckats upplysa någon af de många, som offentligen yttrat sig öfver hans påståenden, om hvad han egentligen menar.¹ Den är så mycket mindre på sin plats, som Förf. sjelf gör åtskilliga ganska lyckade bemödanden att begripa »orakelspråket». Vi kunde med skäl återsända apostrofen, sägande: våra ord förstås säkert lätt af hvar och en, som icke betraktar dem från samma höga piedestal som Förf. Ty det synes vara det enklaste i verlden att begripa, att, om till bildningen hör *verksamhet* att i handling förverkliga det allmänna eller, såsom Förf. medger, »sedlig handling», bildningen icke kan

¹ Förf. ger väl tillkänna, att Mehiläinen förstått honom. Men försäkran härom synes varit för tidig. Ty det bladets Redaktion har senare undandragit sig denna utmärkelse. Detta erinrar om fabeln, att Hegel skulle yttrat, att blott en enda lärjunge förstått honom, men äfven denne galeit.

hänföra sig till naturen, utan måste hänföra sig till historien. Ty naturen är, om vi icke blifvit orätt underrättade, oföränderligen, hvad den är; men historien är stadd i ett ständigt blifvande. Ätminstone förmår mensklig bildning ingenting ändra i naturens vara; men i historien finnes intet annat än människoverk. Vi trodde verkligen det vara allmänt känt och erkänt, att naturen är nödvändighetens värld, historien frihetens; och vi anade icke, att det skulle bestridas, att menskliga bildningen hänför sig endast till den senare.

Det kan väl erinras, att människan dock odlar jorden, tämjer djuren, öfverhuvud begagnar naturföremålen och naturkrafterna, med ett ord, att all mensklig handling är förmedlad af människans egen organism och öfriga naturprodukter. Men man ser det icke påstås, att detta begagnande skulle utgöra den menskliga handlingens ändamål. Vi hafva i sammanhang med det ofvan anförda till öfverflöd nämnt härom i orden: vetandet om naturen »tillhör bildningen först derigenom, att naturtingen på grund deraf göras till medel för, hvad i historien bör vara». Förf. deremot säger: »Det kan inses, att verksamhet för det sedliga icke omedelbart kan hänföra sig till naturen, ehuru det ej torde bestridas, att i vetandet om naturen en stor ethisk betydelse ingår.» Om detta icke vore ett verkligt orakelspråk, kunde vi medgifva, att Förf. inser saker, som vi icke med bästa vilja kunna inse. Ty enligt vår enfaldiga tanke förhåller sig människan i handlingen »omedelbart» till naturen; men handlingen hänför sig dock till historien, emedan det förverkligade ändamålet icke är natur, utan en länk i historiens kedja. Hvad vi än mindre förmå inse, är, huru den stora ethiska betydelse, som skall ingå i vetandet om naturen, kan göra det för läsaren klart, att handlingen ens medelbart, såsom Förf. synes mena, skulle hänföra sig till naturen. *Græca sunt.*

Hvar och en torde medgifva, att hvad Förf. sid. 30–31 anför om »det ideela» i naturen, lider af samma dunkelhet. Der skall enligt Förf. i naturen nödvändigtvis finnas något ideelt. Hvad det är och hvari det består, det lemnar Förf. derhän; men han ställer på naturvetenskapen och naturfilosofin fordran att utreda det. Det är verkligen fägnande att finna, att Förf. hyser detta stora förtroende till naturfilosofin. Måtte han blott icke dermed förstå detsamma, som enligt hans citation Galilei. Ty är vetandet om det faktum, att jorden rör sig kring solen filosofi, då blir det ideela i naturen för all tid endast matematik – och gashypoteser. Tyvärr kan i närvarande tid icke talas om någon naturfilosofi. Det kommer sig af naturvetenskapernas skick, i hvilka detaljvetandet hopas till massor, under det att dess systematiserande betraktas med ett visst förakt, och betydelsen af de från filosofin lånade begrepp, af hvilka man betjenar sig, med ligkiltighet. Den beryktade *Kraft und Stoff*-skolan¹ säger: materie är abstraktion, kraft är abstraktion, men likväl bestå alla ting af materie och kraft; derför är också själen materie och kraft. Hela kemins teori beror på antagandet af molekyler, d. ä. atomer, som likväl icke äro atomer; ty man medger, att all materie är delbar i oändlighet. Mekaniken är belåten med attraktionen. Man resonnerade förut: finnes blott attraktion, icke repulsion, så måste all materie försvinna till intet. Men samma materie, som erkänns vara en blott abstraktion, är i mekaniken ett stadigt substrat, som attraherar och attraheras, medan denna dess egenskap eller kraft

¹ De moderna materialisterna, hvilkas förnämsta representanter äro Moleschott och Vogt. Büchner's skrift »Kraft und Stoff» i flere upplagor är skolans skylt för trafiken med den större allmänheten.

är en annan likaså erkänd abstraktion. – All organisation antages utgå från cellen; men cellen själf befinner sig redan i ett organiskt medium, ur hvilket den bildas. Der är således cell och icke cell, och i båda organisk process; men blott cellbildningen får gälla för sådan. Så länge naturvetenskapens teori åtnöjer sig med dessa och dylika motsägelser, under fullt medvetande af desamma, kan icke gerna någon naturfilosofi finnas. Ty behovet deraf finnes icke. Det är då icke heller att undra på, att man med Förf. blott kan postulera det ideela i naturen – ifall man icke med Vogt föredrager, att låta hjernan producera ideer, »ungefär som njurarne producera urin».

Men också, när man såsom Förf. mera högsinnadt postulerar något ideelt i naturen, vill man dock icke hafva någon idealistisk naturfilosofi. Man begär förnuft, sammanhang, system, men ett dött förnuft, icke ett skapande. Ty ideen kan väl skapa odödliga konstverk, och stater och riken; men huru skulle den kunna skapa en kristall eller en massa. Ideen sjunker vid ett sådant anspråk genast ned till en s. k. blott mensklig idee, producerad i eller af någon dagdrifvarens hjerna. Stenen, hvaraf konstverket formas, folkstammen, som utgör statens substrat, äro ju gifna naturprodukter; äfven den hjerna, som fostrat den s. k. ideen, är ju en förgänglig hjernsubstans – huru skulle då ideen kunna anses ligga till grund för tillvaron af allt detta, hvaraf ju dess egen tillvaro är beroende? Det är alltså klart: i naturen finnes icke något förnuft. Naturforskaren ser väl der orsak och verkan, ordning och lag; men allt detta hör icke naturen, utan honom själf till; det är blott hans hjernas produkter. Hvertill tjenar det då, att tala om det ideela i naturen?

Filosofin vågar deremot icke förneka förnuftet i naturen. Hon har med få undantag alltid erkännt detsamma. Men det är förlåtligt, om hon trott sig finna den skilnad, att förnuftet såsom natur endast *är*, medan det såsom ande äfven är medvetet af sitt Vara. Om härtill tillägges, att, såsom i människans tillvaro naturen förutsättes i individens organism, och i företeelserna utom densamma, och såsom vidare naturen har detta samma förhållande i den menskliga handlingen, på samma sätt människans medvetande om naturen utgör den nödvändiga förutsättningen för hennes medvetande om sig själf, så har filosofin aldrig förnekat detta sammanhang i vetandet mellan natur och ande. Men icke kan hon derföre anse menniskoanden för en naturprodukt. Än mindre kan hon medgifva, att menskliga andens vetande om naturen och sig själf är blott ett visst sätt att veta hos någon viss individ.

Filosofin måste, såsom redan antydts är, yrka, att det är samma förnuft, som är i naturen, och som vet sig själf i menniskoanden. Kan eljest någon ideelt i naturen finnas, och kan människan eljest ega något vetande derom, så står det öppet att visa möjligheten häraf, möjligheten af det ideelas tillvaro utan idealism.

Det är ur antydd synpunkt vi hade yttrat: »Att veta *hvad hvarje ting* i naturen *är*, är icke bildning. Detta vetande tillhör bildningen först derigenom, att naturtingen på grund deraf göras till medel för, hvad i historien bör vara – eller derigenom, att vetandet om naturen såsom ren teori lägges till grund för vetandet om menniskoanden, för människans medvetande om sig själf och sin bestämelse.»

Detta är kanske icke tydligt nog. För alldeles tanklösa läsare är det icke sagdt. Vi skulle dock tro, att deraf framgår vår tanke, att vetandet om naturen såsom tillhörande bildningen har en dubbel betydelse. För *det första* nemligen bevisar detta vetande sin nödvändighet för den menskliga handlingen; ty ingen mensklig handling finnes, som icke är

förmedlad af naturföreteelserna, således äfven af något vetande om dem och deras inbördes sammanhang. Det är häri, man icke sällan ser naturvetenskapen sjelf sätta sin enda förtjenst. Summan deraf är: naturvetenskaperna äro nyttiga. De föranleda uppfinningar, som sätta människan i tillfälle att begagna naturkrafterna för sina ändamål. De åtnöja sig då blygsamt med att sörja för kroppens föda. Själens spis, menas det, må komma hvadan den vill; vägen dertill är öppen, när magen är mätt. För vår del ville vi erkänna, att vetandet om naturen har en vida högre betydelse; och vi tillade därför *för det andra*: att, då det »såsom ren teori lägges till grund för vetandet om menniskoanden», det egentligast visar sig tillhöra bildningen. 10

Hr A. tror på en naturfilosofi, på en vetenskap om det ideela i naturen. Men han tror kanske hvarken på den eller på vetenskapen öfverhuvud såsom »ren teori». För oss deremot har vetandet om det ideela i naturen denna betydelse. Svaga hjernor, hvilka icke genom ansträngning af densamma förmå upphjelpa sin djupa okunnighet i allt det, som fordrar tankens möda, skola visst vara färdiga att medlidsamt le åt en teori i de empiriska vetenskaperna. De hysa den föreställning, att teorin kan umbära kunskaper, att teorier kunna skapas ur en intelligens så tom, som Locke's »tabula rasa». Med dem är ingenting vidare att göra. Men för Förf., som tror på naturfilosofin – en kommande sådan välförståendes – borde det väl vara klart, att den icke kan vara något annat än teori. Och vi förstå sannerligen icke, huru han kan anse naturfilosofin nedsatt derigenom, att den förklaras utgöra det nödvändiga underlaget för andens filosofi, d. ä. för teorin om andens verld. 20

Men vi torde hafva sagt nog, för att visa, huru långtifrån det är, att våra ord skulle inneburit någon förnekning af det ideela i naturen eller något nedsättande af vetandet om densamma. Dermed torde också vara utredt, huruvida Förf., såsom han föreger, anført något till bevis mot righeten i vår definition på bildning. Han säger: att i den »vetandet om naturen icke inrymmes». Hvarföre icke? om vi få lof att fråga. Påståendet strider mot våra klara ord, att vetandet om naturen ur två synpunkter hör till bildningen. Förf. tillägger: »deri ingår icke vetandet om det ideela i naturen.» Vi fråga ännu: hvarföre icke? Ingalunda enligt definitionens ord: »medvetande om det allmänna.» Icke heller enligt vår förklaring, hvarföre vetandet om naturen är bildning; ty den innehåller, att det är bildning, då det »såsom *ren teori* lägges till grund för »vetandet om anden. 30

Vanligt är visst, att äfven mången bland dem, hvilkas lifs uppgift vetandet är, aldrig gjort sig reda för vetandets betydelse såsom bildning. De skilja kanske den intellektuella och moraliska eller sedliga bildningen åt, såsom två saker, inlagda i hvar sin låda. Vi vilja icke strida om ord. Man må kalla äfven den största bofs insigter och klokhet för intellektuell bildning. Men då man vill söka ett uttryck för, hvad bildning i allmänhet bör vara, anse vi det berättigadt, att ett sådant slags bildning ur definitionen uteslutes. Den intellektuella bildningen har deremot, sådan den bör vara, såsom sann bildning, den dubbla betydelse, att tjena handlingen och att höja människan öfver striden i handlingens verld till försoning och förtröstan. Menniskan behöfver utom insigten för handlingens behof en tro, en öfvertygelse om den moraliska verldsordningen, hvad man mera olämpligt kallat en fast verldsåskådning. En sådan öfvertygelse har vetenskapligt innehåll, då den stöder sig på insigt i verldshistorien. Men den har sin vetenskapliga form i filosofin. Den är för alla människor tillgänglig i den 40 50

religiösa tron. Vi hafva nu yttrat, att äfven vetandet om naturen ingår i denna öfvertygelse såsom dess grund. Den religiösa tron säger enkelt: Gud har skapat verlden, uppehåller och styrer sin skapelse. I den historiska betraktelsen måste en förnuftig ordning i naturen förutsättas; ty eljest vore en moralisk verldsordning otänkbar. Menniskan skulle nemligen icke kunna inlägga något ändamål i handlingen, om den vore beroende af tillfälligheten, om hon icke kunde påräkna, att naturföreteelserna följa henne kända, oföränderliga lagar; och intet förnuftigt sammanhang mellan handlingen och dess följder, intet sammanhang i historien kunde eljest ega rum. I filosofin skall detta vetande om förnuftet i naturen ingå såsom naturfilosofi.

Utan tvifvel återverkar människans religiösa öfvertygelse, hennes uppfattning af den moraliska verldsordningen, hennes verldsbetraktelse öfverhuvud på hennes handlingssätt – och skall inverka derpå. Men man bör å andra sidan ihågkomma, att vetandet, öfvertygelsen, kan finnas, utan att meddela sig, utan att yttra sig i ord, utan att predikas och läras. Och människan har utan tvifvel berättigandet, att i den ena eller andra delen behålla sin öfvertygelse för sig. Hvar och en eger rättighet att vara salig i sin tro. När nu individen så gör, samlar vetande och arbetar sig till en öfvertygelse endast för sin egen själsfrid, kan han i sin forskning inlägga det lifligaste intresse. *Men af någon entusiasm lifvas han icke.* Först när han gripen af sanningens makt vill predika den till sina medmänniskors upplysning och förädling, då kan han med entusiasm omfatta den. Men han åtminstone afser då, att från forskningen utträda i handlingens verld, att i den »förverkliga det allmänna». Vår mening är alltså: man kan icke vara entusiast i sanningens efterforskande, utan att afse dess förkunnande till medmänniskors förädling.

Nu är väl t. ex. $2 \times 2 = 4$ en sanning, nyttig för alla människor att känna. Men det är någon skilnad mellan denna sanning och t. ex. kristendomens lära om alla människors likhet inför Gud. Vi hafva derföre sagt: att känslan lifvas till entusiasm »icke af den sanna satsen som sådan, utan af de sanningar, som stå i nära gemenskap med det rätta och goda». Och vi tro detta väl kunna försvaras. En individ kan anse den minsta småsak vara af stor vikt för menskligheten och för dess förkunnande och utbredande vara verksam med den mest uppoffrande ifver. Eller kan han ifra för något i och för sig omöjligt, under tro, att det låter till människornas lycka förverkliga sig. Men man kallar honom då i hvardera fallet för fantast, icke för entusiast. Vi tro förvisst, att en ifrare för utbredandet af sanningen $2 \times 2 = 4$, skulle få detta namn. Det är dock icke sagdt, att icke äfven sådant, som närmast afser människans timliga väl, kan med entusiasm omfattas. Kärleken till medmänniskor tillhör de känslor, hvilka kunna stegras till den mest entusiastiska sjelfuppoffring, och den har till mensklighetens heder i otaliga exempel bevisat sig som sådan, isynnerhet vid stora allmänna olyckor. Äfven den vetenskapliga forskningen, då den lifvas af denna känsla, kan således röja entusiasm. Våra ofvan anförda ord innehåra intet stridande mot en sådan uppfattning. Och vi kunna derföre icke inse, det Hr A. haft något det minsta skäl till sitt förmenande, att vi skulle ansett »entusiasmen icke finnas för vetenskapen, den vetenskapliga forskningen i allmänhet.» Men han synes mena, att utan entusiasm ingen uppoffring för vetenskapens förkofran kan finnas. Vi kunna icke instämma häri. Ty för det första erkänna vi, såsom ofvan blifvit framställt, att människan har både ett behof och ett berättigande att veta endast för sin egen öfvertygelses skuld; och för det andra vittnar

erfarenheten, att icke alla människors känsla lifvats till entusiasm ens af sådane nya sanningar, som på det närmaste sammanhånga med det rätta och goda, medan de likväl varit högst nitiska i dessa sanningars närmare utredande och vidare utveckling. Tvärtom, skulle vi tro, är entusiasten mindre egnad för forskning, än för handling. Känslan utvidgar icke vetenskapens område. Man kan glädjas deröfver, om äfven vetenskapsmannen i en för menskligheten vigtig sannings utbredande och försvarande lifvas till entusiasm; men man kan icke fordra, att han skall inlägga den i sin stilla forskning, ehuru medvetandet att arbeta för det allmänna dervid må uppehålla hans håg och hans krafter. 10

Vårt bemötande har blifvit nog långt. Vi böra icke förlänga det, ehuru väl åtskilligt i Förf:s skrift ännu skulle kunnat påkalla en pröfning. Må det tillåtas oss yttra den öfvertygelse, att den ärade Förf. kanske alltför ömtåligt upptagit våra yttranden om naturvetenskapen. Förf. synes hafva antagit, att vi skulle velat nedsätta den ena vetenskapen under den andra. Vi kunna försäkra honom, att sådant är lika långt från vår öfvertygelse som från våra afsigter.

En i dessa dagar af annan man offentliggjord fortsättning till Förf:s skrift, hvad nemligen anmärkningarna mot våra yttranden angår, anse vi oss kunna lemna utan all uppmärksamhet. Beklagligtvis är den föga egnad att höja någon vetenskaps anseende. 20

J. V. S.

53 OM SKOLLÄRARMÖTENA OCH SKOLSTYRELSEN.

Litteraturblad n:o 4 och 5, april och maj 1860

I.

Man kan icke neka, att för närvarande en ny anda rör sig inom landets skollärarekorps. Den bevisar sig i de offentliga fordringar på en reform i skolväsendet, som allt mera talrika utgå från skollärarena. Äfven detta nummer af vårt blad innehåller ett sådant meddelande från en skollärare. Ett annat tecken af denna anda är den ihärdighet, hvarmed ett skolläraremöte blifvit påyrkadt, äfven detta yrkande, såsom flera i tidningarne offentliggjorda öfverenskomelser vid de förberedande sammankomsterna bevisa, framkalladt af öfvertygelsen, att det närvarande tillståndet icke är tillfredsställande. 30 40

Om man kommer ihåg, att inom sistförflutna 18 år icke mindre än två nya skolordningar sett dagen, måste det förefalla hvar och en förvånande, att det oaktadt nya reformer så högljudt påkallas. Förhållandet är så mycket förunderligare, som ingen röst för skolverkets reformerande från lärarenas sida höjde sig före den förras af dessa förordningar tillkomst år 1842, än mindre någon förändring af densamma begärdes, då den senare skolordningen 14 år derefter påbjöds. Men just nu, sedan den ena reformen på den andra utan lärarenas medverkan skett, nu först synes hos dem hågen för nya omstöpningar vakna. 50

Man kan till förklarande af denna företeelse resonnera olika. Man kan säga, att förändringarne uppifrån, i lagstiftningen för skolorna, gifvit lärareståndet en helsosam väckelse. Och en sådan åsigt innebär obestriddligen den sanning, att, då skollärarene sett för skolorna påbjudas nya institutioner, nya läroämnen, nya läroböcker o. s. v.,